

Aleksandra Nikolić*Centar za muzeologiju i heritologiju
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu*

a.nikolic@heriteach.com

Prilog transdisciplinarnoj terminologiji kulturnog nasleđa

Apstrakt: U poslednje dve decenije, promene u razumevanju kulturnog nasleđa su intenzivirale pokušaje utemeljenja i standardizacije pojmovnog aparata heritologije ili teorije nasleđa. Premda pokušaji standardizacije uglavnom potiču iz delatnosti profesionalnih udruženja ili međunarodnih organizacija koje se bave zaštitom nasleđa, oni reflektuju i nova teorijska stanovišta koja se kontinuirano ugrađuju u praksu. Paralelno s promenama u teoriji nasleđa, proširuju se i mogućnosti interdisciplinarnih uvida i transdisciplinarnog sagledavanja njenog predmeta istraživanja. Ovakva situacija otvara pitanja uporedivosti terminologije različitih oblasti koje na direktan ili indirektan način pokazuju zainteresovanost za kulturne forme i procese, a jedan takav primer predstavljaju istraživački programi okupljeni pod kapom kulturne evolucije. U svrhu terminološke analize, u ovom radu se generiše instrumentalna definicija kulturnog nasleđa, čiji osnovni elementi dalje služe kao uporište za pregled termina koji se koriste u okviru kulturne evolucije i u oblasti kulturnog nasleđa, te za formiranje klastera srodnih pojmova u obe oblasti. Imajući u vidu potencijal proširenog polja heritoloških istraživanja, a bez ambicija da ponudi kompletnu terminologiju i gotovu definiciju nasleđa, ovaj rad ukazuje na potrebu transdisciplinarnе sinteze znanja i integrisanog heritološkog pojmovnog aparata.

Ključne reči: heritologija, kulturno nasleđe, kulturna transmisija, transdisciplinarna terminologija, baština, kulturna niša, očuvanje

Uvod

Baveći se poreklom nasleđa kao koncepta, Andre Šastel (Chastel 1988) navodi da je njegov razvoj „zbrkan“. Rudimentarne forme pojma *nasleđe* mogu da se povežu s upotrebom francuskog pojma *patrimoine*¹, koji je usko vezan za nasleđivanje i implicira obavezu prenošenja spomenika prošlosti u netaknutom stanju u budućnost. Takav smisao korespondira i s engleskim konzervacijskim pokretom koji se, na samom kraju XIX veka, inspirisao Džonom Raskinom

¹ Fr. *patrimoine* – nasleđe, baština.

(John Ruskin) i njegovim motom „konzervirati kako je nađeno“ u delu „Sedam lampi arhitekture“ (Smith 2006, 19). Ono što značajno komplikuje svaki pokušaj razmatranja razvoja pojma nasleđa jeste njegova istorijska nerazdvojivost od razvoja konzervacije kao prakse. Šta više, može se reći da je briga o nasleđu starija od samog pojma nasleđa. Imajući u vidu raznolikost škola mišljenja koje se njime bave i široku upotrebu u praksi i svakodnevnom životu, geneza koncepta i pojma nasleđa nije završena. „Najednom je nasleđe svuda – u vestima, u filmovima, na pijaci – u svemu od galaksija do gena“ (Lowenthal 1998, 19).

Ukoliko ga vezujemo za kolektivni identitet i transmisiju kulture, nasleđe je staro koliko i čovečanstvo (Lowenthal 1998), ali ključni momenti evolucije nasleđa kao koncepta mogu da se prepoznaju u međunarodnim preporukama, poveljama, deklaracijama i rezolucijama i ulozi međunarodnih organizacija poput UNESCO-a i ICOMOS-a². Primer je politička i administrativna odluka razdvajanja domena graditeljskog nasleđa i domena muzejskih zbirki, kako bi se razgraničila oblast delovanja između ICOMOS-a i ICOM-a³ (Ahmad 2006, 294), a koje će ostaviti dugoročne posledice na razumevanje pojma kulturnog nasleđa u dolazećim decenijama. Ova podela je dalje terminološki produbljena UNESCO-ovim Preporukama iz 1968⁴, u kojima se uvode termini „pokretnih“ i „nepokretnih“ kulturnih dobara, polazeći od Haške konvencije iz 1954. Među „nepokretnostima“ su ostali spomenici, građevine i lokaliteti u smislu arheoloških i istorijskih lokaliteta, ali su pridodate i istorijske urbane i ruralne četvrti i tradicionalne strukture, dok se pod „pokretnostima“ mislilo na muzejske zbirke (Ahmad 2006, 295). Iako se u UNESCO-ovoj Konvenciji o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. ne pominje podela na pokretno i nepokretno, a istovremeno uvodi prirodno nasleđe u sklop pojma nasleđa, muzejske zbirke, odnosno artefakti, više se ne pominju u okviru definicije nasleđa (UNESCO 1972). Paradoksalno, UNESCO-ova Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa (UNESCO 2003) uvodi definiciju nematerijalnog kulturnog nasleđa koja sadrži i instrumente, predmete, artefakte i kulturne predele, pored nematerijalnih aspekata, kao što su prakse, reprezentacije, izrazi, znanja i veštine zajednica, grupa i pojedinaca (Ahmad 2006, 295). Kritikujući liberalističku strategiju sprege znanja, moći i istine, o kojoj govori i Benet (Bennett 1995), Loradžejn Smit posmatra fenomen i pojam nasleđa iz ugla arheološke discipline, navodeći na koje načine je materijalna kultura, posebno u kolonijalnom kontekstu, iskorišćena kao sredstvo upravljanja znanjem i ljudima (Smith 2004). Smit definiše nasleđe kao

² Međunarodni savet spomenika i lokaliteta (International Council of Monuments and Sites)

³ Međunarodni savet muzeja (International Council of Museums)

⁴ Recommendation Concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private Works, UNESCO, 1968 (Preporuke koje se odnose na očuvanje kulturnih dobara ugroženih privatnim i javnim radovima, nisu ratifikovane u Srbiji).

nematerijalno, sugerišući da čovekovo materijalno okruženje ne poseduje sebi svojstveno značenje, jer mu vrednost i značenje daju današnji kulturni procesi i aktivnosti (Smith 2006, 5). Ovakav pristup nasleđu uključuje razumevanje procesa konstituisanja i razumevanja prošlosti u sadašnjosti (Smith 2006, 5). Smit utvrđene obrasce konzervacije i upravljanja nasleđem, kao i sveukupnu ekspertsku spregu nadmoći i znanja naziva autorizovanim diskursom nasleđa⁵ (Smith 2006, 11). Takva, kritička teorija nasleđa, nasuprot autorizovanom diskursu, zastupa tzv. *bottom-up*⁶ pristup, u okviru koga se odnos prema prošlosti, a samim tim i prema nasleđu, formira individualno u svakoj generaciji (Harrison and Rose 2010, 8). Konačno, značaj nasleđa za čoveka umesto značaja po sebi, ogleda se i u nizu međunarodnih dokumenata koji su se pojavili u poslednje dve decenije, od kojih je možda najznačajnija tzv. Faro rezolucija iz 2005, gde se navodi: „Kulturno nasleđe je grupa resursa nasleđenih iz prošlosti, koje ljudi identifikuju, nezavisno od vlasništva, kao odraz i izraz svojih vrednosti, verovanja, znanja i tradicija koje konstantno evoluiraju“ (COE 2005).

Otuda, zajednički imenitelj kritičke teorije nasleđa i savremene prakse zaštite, za potrebe definisanja kulturnog nasleđa, može da se prepozna u ljudskoj praksi ili obliku ponašanja određenog kulturnog prostora nasleđenom iz prošlosti koji ima i svoja materijalna svedočanstva, ali i memorijske aspekte, a kojem svaka generacija neke zajednice dodeljuje vrednosti u skladu sa sopstvenim shvatanjima i, tako ga menjajući, održava i prenosi budućim generacijama. Za potrebe terminološke analize, ovaj opis nazivamo instrumentalnom definicijom kulturnog nasleđa. Ako uzmemo da prenošenje, odnosno održavanje kulture uključuje i društvene i kognitivne mehanizme i nasleđivanje kao proces, jasno je da ova oblast može da bude od interesa za veći broj nauka, ne samo društveno-humanističkih. Međutim, heritološka istraživanja su uglavnom usmerena ka društvenim aspektima, zanemarujući kognitivne i bihejvioralne aspekte i posebno aspektat heritabilnosti. Još je manje interdisciplinarnih pokušaja koji bi povezali bihejvioralne ili kognitivne aspekte kulturnog nasleđivanja s ulogom materijalne kulture u ovom procesu.

S druge strane, sa pojavom većeg broja istraživača kulturne evolucije i kulturne transmisije poslednjih decenija XX veka, osobine procesa prenošenja kulturne informacije postaju istraživačka tema i odvojeno polje interesovanja istraživača s različitim disciplinarnim polazištima. Opšta teorija kulturne evolucije ističe ulogu negenetičkog ili kulturnog nasleđivanja u procesima adaptacije živih vrsta na društvenu i biološku sredinu (Henrich and McElreath 2003; Mesoudi, Whiten and Laland 2004; Whiten et al. 2011; Creanza, Kolodny and Feldman 2017), pri čemu ono što se nasleđuje predstavlja neograničeni niz ide-

⁵ Engl. *Authorized heritage discourse*.

⁶ Termin je upotrebljen u originalu, s obzirom na to da ne postoji adekvatan prevod na srpski jezik.

ja koje će evoluirati na različite načine u zavisnosti od konteksta u kome su se našle (Gabora 2017). Kulturna transmisija ima informatološki karakter, ali i društveni, jer se oslanja na društveno učenje kao proces usvajanja oblika ponašanja, stavova ili tehnologija od drugih, kroz različite forme komunikacije (Cavalli-Sforza, Feldman, Chen and Dornbusch 1982, 19). Različiti autori navode kritične elemente kulture koji se ovako prenose, pa se pominju znanje, verovanja, vrednosti, ideje, a kulturni izrazi se dele na ponašanje i artefakte (Mesoudi, Whiten and Laland 2004).

Istraživački programi u okviru kulturne evolucije, kao što su dvojno nasleđivanje, kulturna epidemiologija, pa čak u izvesnoj meri i memetika, otvaraju nove mogućnosti posmatranja procesa kulturnog nasleđivanja, što je posebno značajno za procesualno razumevanje kulturnog nasleđa. Takvi programi stavljaju sebi u zadatak sagledavanje mehanizama međugeneracijskog i unutargeneracijskog prenošenja kulture u odnosu na njenu evolucionu ulogu, pružajući priliku rasvetljavanja nekih aspekata kulturnog nasleđa koji i fenomenološki i metodološki ostaju nevidljivi u disciplinarnim granicama.

Ovaj rad, dakle, nudi osnove za transdisciplinarnu terminologiju kulturnog nasleđa kroz prepoznavanje njegovih ključnih osobina u fenomenološkom i konceptualnom smislu i formiranje transdisciplinarnih klastera pojmova koji korespondiraju s takvim osobinama. Transdisciplinarni model klastera se ovde zasniva na poređenju terminologije oblasti kulturnog nasleđa s terminologijom oblasti kulturne evolucije. Pod terminologijom kulturnog nasleđa se misli na terminologiju danas dominantnog diskursa kulturnog nasleđa, koji je kombinacija akademskog modela studija nasleđa od 80-tih godina XX veka na ovamo i teorije konzervacije razvijane u istom periodu, pretežno u zemljama Zapada. Terminologija oblasti kulturne evolucije obuhvata širok dijapazon pojmova koji dolaze u ovaj transdisciplinarni skup istraživačkih programa uglavnom iz disciplinarnih polazišta biologije, psihologije i antropologije. Utoliko su neki termini zajednički, ali među njima ima i onih koji se koriste u donekle različitom značenju od oblasti do oblasti.

Svaki klaster odgovara jednom od elemenata u instrumentalnoj definiciji kulturnog nasleđa, a strukturno čine celinu koja obuhvata sadržaj, materijalno svojstvo, nematerijalno svojstvo, prezervativni proces, transformativni proces i prostornu dimenziju nasleđa. Ova struktura delimično dodiruje aspekt vremena kroz dve karakteristične forme procesa kulturnog nasleđivanja. Memorijski aspekt je zanemaren kao deo kognitivnih oblasti, koje nisu obuhvaćene ovom studijom. Termini su dati na srpskom i engleskom jeziku, ali su opisi i obrazloženja navedeni isključivo na osnovu međunarodne literature, s obzirom na to da u postojećoj literaturi na srpskom jeziku nema razmatranja koja bi se metodološki uklopila u ovaj rad.

Sadržaj:

- vrednost (value) – značenje (meaning)
- kulturna informacija (cultural information)
- jedinica kulture (unit of culture) – memi (memes)

Iako heritološke rasprave otvaraju pitanja esencijalnog sadržaja nasleđa, *vrednosti* se u vezi s kulturnim nasleđem pojavljuju najčešće kao svojstvo koje mu se pridaje u aktivnom odnosu između ljudi i stvari, odnosno kao socijalni konstrukt (Torre 2013). Taj procesualni karakter geneze nasleđa, kroz vrednosni čin koji ga razdvaja od ostalog materijalnog okruženja, jeste jedna od karakteristika kritičkih studija nasleđa. Međutim, stiže se utisak da ovo shvatanje ne obuhvata sve aspekte nasleđa, odnosno da se ne bavi njegovim sadržajem. Ako je nasleđe proces stvaranja i održavanja društvenih i kulturnih vrednosti i značenja (Smith 2006), ono ne može istovremeno da bude i esencijalno svojstvo. Na isto upućuju i termini koji označavaju nasleđe u različitim jezicima, među kojima nema glagolskih imenica, što bi bilo bliže označavanju procesa, odnosno trajanja. Jezički posmatrano, postoji značajna razlika između „prepoznati vrednost“ i „dodeliti vrednost“. Ta razlika korespondira sa razlikom u shvatanjima procesualno-kognitivnog i interpretativno-simboličkog pristupa u arheologiji, koji se očituje i u drugim društvenim naukama poslednjih decenija XX veka. U prvom slučaju *vrednost* kao sadržaj već postoji, a u drugom nastaje činom stvaranja vrednosnog odnosa između čoveka i predmeta. Međutim, u oba slučaja vrednost, ili vrednosti, jesu sadržaj, bez obzira da li su prisutne od nastanka date kulturne forme ili tek od momenta uspostavljanja vrednosnog odnosa. Esencijalni sadržaj može da se veže i za pojam *značenje*. Bez obzira na semantičku razliku, utisak je da je instrumentalnost *značenja* i *vrednosti* u smislu opisa esencijalnog sadržaja nasleđa podjednaka, s obzirom na to da se ova dva pojma u nabranjanju svojstava nasleđa najčešće pojavljuju naporedo, gotovo bez diferencijacije (npr. Häyhä, Jantunen and Paaskoski 2018) ili se naizmenično daje prednost jednom ili drugom (npr. Munoz Vinas 2004).

U potrazi za terminološkim određenjem esencijalnog sadržaja kulturnog nasleđa, stiže se i do pojma *kulturna informacija*. Ovaj pojam je blizak evolucionoj biologiji zbog genetičkih paralela u karakterizaciji kulture, ali se približava i istraživačkim programima koji se bave informacijom i komunikacijom (informatologija, komunikologija, mediologija). Bojd (Robert Boyd) i Ričerson (Peter Richerson) kulturu definišu kao informaciju koja se stiže od drugih pripadnika vrste kroz obučavanje ili imitaciju, dok ponašanje vezuju za instrumentalizaciju kulture (Boyd and Richerson 1985). Takođe definišući kulturu kroz informatološki sadržaj, ali dajući mu svojevrsnu ulogu „sirovine“, Danšin (Étienne Danchin) i saradnici (Danchin et al. 2011) takođe smatraju da je kultura rezultat informacija koje se prenose kroz generacije. S druge strane, postoji neslaganje,

ali i izvesna količina nedoslednosti, kod autora iz oblasti kulturne evolucije oko pitanja da li artefakti i druge „spoljašnje“ kulturne karakteristike treba uvrstiti među nosioce kulturne informacije (Acerbi and Mesoudi 2015). Prema informatološko-komunikološkoj teoriji proizvodnje znanja, znak ne podrazumeva samo oznaku, sadržaj i označeno, već i nosioca oznake (Tuđman 1990, 91).

Apstraktnost i širina pojma kulture nužno vodi u potrebu da se odredi njeno suštinsko svojstvo. Postavljanje analogije između kulturne i biološke evolucije u poslednjim decenijama XX veka je u značajnoj meri podstaknulo i zanimanje za karakter jedinice kulture (Chick 2001), iako mnogi autori, posebno u okviru društveno-humanističkog korpusa, ne vide potrebu za definisanjem osnovnog zajedničkog svojstva kulturnih formi. Nadovezujući se na Malinovskog (Bronislav Malinowski), Dandrade (D’Andrade 2001) odriče kulturi bilo kakvu smislenu strukturalnost, smatrajući je kompleksom ili mrežom uzročno aktivnih elemenata. Lamsden i Vilson (Lumsden and Wilson 2005, lii) takođe, 25 godina nakon iznošenja svojih zajedničkih stanovišta o kulturnoj transmisiji zasnovanoj na tzv. kulturgenima, iznose da „kultura, kao što smo mogli da vidimo, nije atomistička prašina informacionih čestica (memi, kulturgeni), iskarikiranih u dosadašnjim gensko-kulturnim modelima“. Interesovanje za jedinicu kulture jeste, istorijski gledano, deo tendencija ka zaokruženoj analogiji između genetičke i kulturne transmisije, što se dodatno komplikuje nedostatkom konsenzusa oko jedinice selekcije u okviru same evolucione biologije (Chick 2001).

Jedan od pravaca rasprave o jedinici kulture i kulturne transmisije se odnosi na memetiku. Potičući iz paralele koju je terminološki ponudio Dokins (Richard Dawkins) u „Sebičnom genu“, memi su konstituisani kao jedinice kulture uporedive po svemu sa genima, kao jedinicama biološke transmisije, pa i po svojstvu repliciranja (Dokins 2010). Ove jedinice funkcionišu kao samostalni paketi informacija koji se prenose od individue do individue međugeneracijski i unutar-generacijski. Naučna zasnovanost memetike je predmet dugoročne diskusije, a s obzirom na to da je težište aktuelnih memetičkih istraživanja na horizontalnoj transmisiji, paralele s kulturnim nasleđem se, za sada, mogu ostaviti po strani.

Materijalno svojstvo:

- Materijalno nasleđe (tangible heritage) – materijalna kultura/artefakti (material culture/artifacts)
 - ekološko nasleđe (ecological inheritance)
 - trajni artefakti (durable/induring artefacts)

Do pre samo nekoliko decenija, značenje pojma kulturnog nasleđa je u mnogo većoj meri povezivano s *materijalnom kulturom* nego što je to danas slučaj. Promene koje su nastupile u definisanju i razumevanju kulturnog nasleđa do-

vele su do potrebe za terminološkom diferencijacijom između njegovih materijalnih i nematerijalnih aspekata. Tako su u upotrebu ušli pojmovi *materijalno* (engl. *tangible*) i *nematerijalno* (engl. *intangible*) nasleđe. U praksi i literaturi je neuporedivo prisutniji termin *nematerijalno*, a razlog je verovatno u tradicionalno podrazumevajućoj materijalnosti nasleđa, koja je uzeta kao polazište. Iako se razlika između *materijalne kulture* i *artefakta* uglavnom svodi na upotrebljivost u jednini, odnosno množini, izvesnu razliku je uvela i upotreba pojma artefakt u okviru novih tehnologija. Filozofska definicija artefakta je utemeljena u aristotelovskoj distinkciji između stvari koje postoje po prirodi i stvari koje postoje po izradi. Slično tome, *materijalna kultura* se vezuje za ljudsku praksu, pa time i za razumevanje čoveka kao *homo faber*-a, odnosno proizvođača i sakupljača predmeta, što iziskuje i razvijen odnos između čoveka i predmeta (Sennett 2008).

U filozofskim okvirima se podrazumeva ne samo da je artefakt sačinjen s nekom namerom nego i da uključuje modifikaciju nekog materijala, što u arheološko-antropološkom kontekstu nije nužno. Iz ovoga već sledi fluidnost pojma artefakta, s kojom korespondira i koncept „divljih“ predmeta Džudi Atfield (Atfield 2020), kojim se insistira na njihovoj neuhvatljivoj značenjskoj prirodi.

Iz ugla kulturnog nasleđa, artefakt je predmet koji se s namerom koristi ili je korišćen u prošlosti, bez obzira da li je posebno obrađen ili samo uzet u prirodnom stanju, čime se ne isključuju arheološki predmeti biljnog ili životinjskog porekla koji su služili nekoj svrsi u prvobitnom kontekstu. Još je specifičniji slučaj prirodnjačkih zbirki, prikupljenih uzoraka nekada živog sveta. Oni se ponekad terminološki odvajaju kao *biofakti*, iako je distinkcija između „nekada živog“ i „neživog“ višestruki izazov.

Konsenzus oko pojma *materijalna kultura* postoji i preliva se iz arheologije i antropologije prilično netaknuto na neke od prirodnih nauka zainteresovanih za čovekovo okruženje. Tu materijalna kultura dolazi u dodir s ekološkim aparatusom, u okviru koga s nekim pojmovima direktno korespondira ili se značajno preklapa. Pojam *ekološko nasleđe* (engl. *ecological inheritance*) igra značajnu ulogu u teoriji konstrukcije niša⁷, dok se kod nekih autora, koji se bave kulturnom evolucijom primata, javlja koncept *dugotrajnih* ili *izdržljivih artefakata* (engl. *durable/induring artefacts*), koji se posebno vezuju za postavljanje i održavanje uslova za učenje u potomačkim generacijama primata (engl. *scaffolding*). *Ekološko nasleđe* se, prema Odlin-Smiju (Odling-Smee 1988), odnosi na abiotičke komponente u čovekovom okruženju koje mogu da se razumeju ne kao nezavisan nasledni sistem, nego kao nasleđeno okruženje koje zavisi od sukcesivnih generacija organizama. Teorija konstrukcije niša se koristi i pojmom *kulturno nasleđe*

⁷ Teorija konstrukcije niša povezuje kulturni i genetički sistem nasleđivanja kroz ekologiju, posmatrajući konstruisanje niša kao modifikaciju selekcionih pritisaka u sredini – ljudske jedinice aktivno menjaju svoje okruženje, stvarajući „ekološko“ nasleđe, koje dodaje nove selekzione pritiske.

(engl. *cultural inheritance*)⁸ u nešto drugačijem značenju s obzirom na to da se u okviru pomenute teorije ne ulazi u aksiološka razmatranja. Kao pandan *ekološkom nasleđu*, *kulturno nasleđe* u terminologiji teorije konstrukcije niša predstavlja sve proizvode ljudskog delovanja u sredini za koje teoretičari konstrukcije niša smatraju da mogu da utiču na biološku evoluciju ukoliko se održe kroz dovoljan broj generacija (Laland, Odling-Smee and Feldman 2001, 24).

Nematerijalno svojstvo:
Nematerijalno nasleđe (intangible heritage)
– živo nasleđe (living heritage)
– tradicija (tradition) – ponašanje (behaviour)

Nematerijalno nasleđe se, konceptijski i terminološki, javilo kao izazov konzervacijskom razumevanju nasleđa u praksi i diskursu međunarodnih organizacija koje su, kroz utemeljenje principa zaštite, uticale i na razvoj nasleđa kao ideje. Oslanjajući se na Konertonovu raspravu (Paul Connerton) o načinima na koje funkcioniše kolektivno pamćenje, Harison i Rouz (Harrison and Rose 2010) daju pojašnjenje pojma *nematerijalno nasleđe* kroz tzv. otelotvoreno pamćenje (*embodied memory*), koje se vezuje za performativnu ili telesnu praksu, odnosno ponašanje putem koga se pamćenje stalno iznova reprodukuje. Takva društvena praksa, dakle, može da obuhvati govorni jezik, pesmu, ples, gastronomiju, zanate i različite oblike umetničkog izraza, ali i osećaj vezanosti za mesto, predmet ili građevinu, što znači da *nematerijalno nasleđe*, zapravo, postoji u odnosu između ljudi i stvari, bez obzira da li se odnosi na svakodnevne radnje ili posebnu ceremonijalnu ili ritualnu praksu (Harrison and Rose 2010). Premda je uvođenje pojma *nematerijalno nasleđe* od ključnog značaja za međunarodnu kulturnu politiku, s obzirom na to da je time ozvaničeno širenje pojma nasleđa na one kulturne izraze koji, iako od posebnog značaja za različite lokalne kulture, nisu bili prepoznati kao nasleđe u međunarodnim dokumentima, čini se da pojmovnik kulturnog nasleđa ostaje „zbrkan“. Za početak, definicija nematerijalnog nasleđa u okviru UNESCO-ove Konvencije o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa (UNESCO 2003) uključuje i materijalne kulturne izraze koji se navode kao instrumenti, predmeti, artefakti i kulturni prostori, pa bi mogla da funkcioniše i kao proširena definicija kulturnog nasleđa. S obzirom na to da se holizam definicije nematerijalnog nasleđa ograničava na nabranje nematerijalnih i materijalnih elemenata kulturnog nasleđa, značaj ovog pojma ostaje prevashodno vezan za inkluzivnost i kulturni diverzitet koji uvodi u politiku Svetske kulturne baštine.

⁸ Bliži engleskom terminu *inheritance* je pojam *nasledstvo*, ali je ovakav prevod odbačen zbog snažne ekonomske konotacije u srpskom jeziku.

Uloga ljudskih zajednica i kontinuitet kulturnih praksi naglašeni su i u konceptu *živog nasleđa*, koji se u zaštiti nasleđa koristi i pre formalnog uvođenja pojma *nematerijalno nasleđe*. *Živo nasleđe* je, iz ugla prakse zaštite nasleđa, korak dalje u odnosu na starije pristupe zasnovane na materijalu ili na vrednostima, a iako je nastalo kao pristup u zaštiti graditeljskog nasleđa, primenjivo je na bilo koju vrstu kulturnih izraza (Wijesuriya 2018).

U okvirima kulturne evolucije, posebno kod autora bliskih programu kulturne epidemiologije (npr. Morin 2016), nematerijalno svojstvo kulture, koja se nasleđuje, može se prepoznati pod pojmom *tradicije* (engl. *tradition*). Koncept *tradicije* u ovoj oblasti okvirno označava ljudsku praksu nasleđenu iz prošlosti, ili još šire – nasleđeno *ponašanje* (engl. *behaviour*). Iako ne sadrži aksiološke elemente niti podrazumeva nasleđivanje, transmisiju i kontinuitet, *ponašanje* je podložno i valorizaciji i oponašanju, pa i održavanju i promenama. *Ponašanje* je vidljiva karakteristika koja može da bude i biološka i društvena i kulturološka, pa je pojam prisutan u nomenklaturi različitih društvenih i bioloških nauka i kao takav je sveobuhvatniji od ostalih pojmova u klasteru. U biološkom smislu, premda ne postoji konsenzus čak ni u okviru bioloških nauka, *ponašanje* može da se definiše kao „unutrašnji koordinisani odgovor (aktivni ili neaktivni) organizma na unutrašnji ili spoljašnji stimulus, osim odgovora koji može jednostavnije da se shvati kao razvojna promena“ (Levitis, Lidicker and Freund 2009).

Prezervativni proces:

Očuvanje (preservation) – kulturno istrajavanje
(cultural persistence) – društveno učenje (social learning)
– kulturna transmisija (cultural transmission)

Očuvanje (engl. *preservation*) jedini je od navedenih pojmova u ovom klasteru koji se koristi samo u oblasti heritologije i delatnosti zaštite nasleđa. Dok je značenje *očuvanja* nešto šire u srpskom od značenja pojma *konzervacija* (engl. *conservation*), u engleskom jeziku se značenje ova dva pojma preklapa, s tim što se *očuvanje* javlja kao američka verzija *konzervacije* u teoriji i praksi. Ovde je pojam *očuvanje* izabran u skladu sa svojim značenjem na srpskom jeziku, kako bi se napravila distinkcija u odnosu na tradicionalno shvatanje konzervacije kao prakse kojom se zaustavlja ili usporava proces propadanja materijala.

Kontrarno uskim profesionalnim shvatanjima XX veka, *konzervacija* od samog početka postoji radi omogućavanja pristupa predmetima od kulturnog značaja, a ne radi apsolutne zaštite (Pye 2001). Danas, aktuelne definicije se oslanjaju na Rezoluciju o terminologiji Konzervatorskog komiteta Međunarodnog saveta muzeja (ICOM CC) iz 2008. godine⁹. Prema rezoluciji, „konzervacija

⁹ Rezolucija je usvojena na Trijealnog konferenciji ICOM-a u Nju Delhiju.

se odnosi na sve mere i aktivnosti koje se sprovode radi čuvanja materijalnog kulturnog nasleđa i koje istovremeno omogućuju njegovu pristupačnost današnjim i budućim generacijama“. Ovakva tendencija se nije promenila od 2008. na ovamo, s tim što u terminologiji konzervacijske prakse postoje lokalne tradicije i regionalni uticaji koji donekle modifikuju takvo shvatanje pojma. Tradicije utiču i na pokušaje standardizovanja terminologije konzervacijske prakse, u okviru čega i sam pojam konzervacije biva prilagođen zahtevima različitih jezičkih i kulturnih grupa, uz uvažavanje Rezolucije ICOM-CC. Dakle, pripadnost pojmovu *očuvanje/preservation*, kao i *konzervacija/conservation* u širem smislu, ovom klasteru pojmova se zasniva na onim elementima značenja koji se odnose na obezbeđivanje kulturnog kontinuiteta.

U vezi s kulturnim kontinuitetom je i engleski termin *cultural persistence*, ovde preveden kao *kulturno istrajavanje*¹⁰, a koji je u oblast kulturne evolucije došao iz evolucione antropologije i dihotomije *istrajnost-promena* (engl. *persistence-change*). Ova dihotomija je *sine qua non* značenja i upotrebe pojma *istrajnosti* u vezi s kulturom – zapravo je *kulturno istrajavanje* moguće posmatrati jedino u odnosu na *kulturnu promenu*, kao održivost odlika koja uključuje i modifikacije.

*Društveno učenje*¹¹ se najčešće shvata kao mehanizam socijalizacije, odnosno formiranja ličnosti kroz usvajanje društveno relevantnog ponašanja, uzimajući u obzir, dakle, ne samo kognitivne, nego i sredinske uslove. Neke forme društvenog učenja predstavljaju osnovu za *kulturnu transmisiju* (engl. *cultural transmission*) u sva tri pravca – vertikalno, horizontalno i koso – kao i u svim životnim fazama čoveka. Srodan pojam je *kulturno učenje* (engl. *cultural learning*), koje se isključivo oslanja na međusobni kontakt između jedinki i direktno kopiranje, koje, u kontekstu kulturne evolucije, dovodi do kumulativnog efekta, tzv. efekta zupčanika (Tomasello, Kruger and Ratner 1993).

Međutim, specifične forme *društvenog učenja* mogu da se razlikuju u zavisnosti od različitih konteksta, pa se, u kontekstu usvajanja kulturnih formi i *kulturne transmisije*, najčešće navode imitacija, emulacija i podučavanje. Imitacija i podučavanje se vezuju za kopiranje ponašanja, dok emulacija uključuje i krajnji rezultat ponašanja, odnosno proizvod, pa u tom smislu ovakvi mehanizmi služe čuvanju i nematerijalnih i materijalnih aspekata nasleđa.

¹⁰ Termin *persistence* može da se razume i kao ljudska osobina i kao stanje, odnosno proces. U skladu s tim se može prevesti na srpski i kao istrajnost, ali je za potrebe označavanja kontinuiteta kulturnih odlika u ovom radu odabran pojam *istrajavanje*. Srodni i u skladu s traženim značenjem su i engleski termini *continuance* i *endurance*.

¹¹ U smislu naziva teorije koju je postavio Albert Bandura, češće se u srpskom javlja kao *socijalno učenje*. U ovom radu, kao i u istraživanju iz kojeg potiče rad, koristi se termin *društveno učenje*, kako bi se izbegle moguće negativne asocijacije koje se u govornom srpskom jeziku često vezuju za termin *socijalni*.

Kulturna transmisija, oslanjajući se u najvećoj mogućoj meri na *društveno učenje*, odgovara pojmovima socijalizacije, inkulturacije, akulturacije i kulturnog učenja, a podrazumeva proces putem koga se kulturni elementi, u formi stavova, vrednosti, verovanja i obrazaca ponašanja, prenose pojedincima i grupama (Taylor and Thoth 2011). Kavali-Sforca i saradnici (Cavalli-Sforza, Feldman, Chen and Dornbusch 1982, 19) otvaraju temu *kulturne transmisije* kao negenetičke forme nasleđivanja, definišući je kao „proces usvajanja oblika ponašanja, stavova ili tehnologija kroz utiskivanje, uslovljavanje, imitaciju, instruisanje i učenje ili kombinaciju svega ovoga“. Pojam *kulturne transmisije* se koristi u okviru različitih disciplina sa vrlo malo razlike u značenju, čak i kada je u pitanju razlika između biološkog i društveno-humanističkog korpusa nauka. Ovaj fenomen se, pogotovo u ranim danima razvoja ideje, naziva i kulturnim ili društvenim nasleđivanjem, a nužno je proces održavanja, odnosno očuvanja kulture i kao takav postoji oduvek, posebno kao aktivnost starijih pripadnika zajednice usmerena na mlađe pripadnike (Schönpflug 2009, 9–11).

Osnovna karakteristika pojmova u ovom klasteru je prezervativnost kulture u njenim različitim oblicima, što obuhvata ne samo vertikalno, međugeneracijsko prenošenje, već i različite savremene pojave repliciranja ideja i obrazaca putem društvenih mreža (Acerbi and Mesoudi 2015, 497).

Rekonstruktivni proces:
Interpretacija (interpretation)
– modifikacija (modification)

Iako su suštinske odlike *interpretacije* (engl. *interpretation*) nasleđa vezane za lični doživljaj u odnosima ljudi i stvari, ne manje važno za transdisciplinarnu nomenklaturu i terminološke odnose jeste veza između interpretacije i promene kulturnih formi kroz vreme. Savremena teorija nasleđa i kritičke studije nasleđa podrazumevaju interpretativni pristup kulturnoj informaciji (Smith 2006, Witcomb and Buckley 2013, Schorch 2014), ali pojam se u aktuelnom značenju zasniva na principima koje je postavio Friman Tilden (Freeman Tilden) pedesetih godina XX veka. Polazeći od Loventalovog (Lowenthal 1998) stava da nasleđe nije u pravom smislu reči svedočanstvo prošlosti, može da se kaže da se radi o izvesnom verovanju koje se odnosi na prošlost, pa i da *interpretacija* nasleđa kao oličenja ili otelotvorenja prošlosti, počiva na granici između hermeneutike i fenomenologije (Ricoeur and Thompson 2016).

Na prvi pogled deluje da je *interpretacija* nasleđa u sukobu sa prezervativnošću kulturne transmisije, s obzirom na to da je karakteriše rekonstruktivnost, pa čak i transformativnost. Istovremeno, da bi određena kulturna forma bila interpretirana, rekonstruisana ili transformisana, ona mora da egzistira u vremenu

u kome se ovakvi procesi odvijaju, pa se *interpretacija* i *očuvanje/transmisija* zapravo odvijaju uporedo. Svi današnji oblici korišćenja nasleđa jesu kulturna transmisija, iako se ona odvija različitim komunikacionim kanalima i u različitoj meri. Ona je po svom karakteru bliža rekonstruktivnom nego prezervativnom polu mediološkog kontinuumu, delimično i zbog nedostatka direktnog međugeneracijskog kontakta (Nikolić 2018).

U srodnom značenju je iz genetičke evolucije u oblast kulturne evolucije uveden termin *modifikacija* (engl. *modification*), gde se misli na promene u kulturnim formama kroz generacije. Zastupnici rekonstruktivnog karaktera kulturne evolucije smatraju da se trajnost kulturnih osobina ne postiže uz pomoć vernog kopiranja elemenata kulture (Sperber 1996, Atran 1998, Boyer 2001, Sperber and Claidière 2008). Stav da se kulturna informacija rekonstruiše prilikom transmisije, korespondira s kritičkom teorijom nasleđa i interpretativnim pristupom nasleđu. Zapravo, kulturna transmisija će biti više prezervativna ili više rekonstruktivna u zavisnosti od obuhvata kulturne forme koja se prenosi – proces neće biti isti za jednostavan element i veću celinu (Acerbi and Mesoudi 2015), a dobar primer za ovu tvrdnju je transmisija jednog plesnog pokreta, kod kojeg je kopiranje jednostavnije i, s druge strane, transmisija celine tradicionalnog plesa, gde je rekonstrukcija izvesnija.

Prostorna dimenzija:

Kontekst (context) – životna sredina/okruženje
(environment/surroundings) – eko/društvena/kulturna niša
(eco/social/cultural niche)
– prošireni fenotip (extended phenotype)

Kontekst (engl. *context*) se u heritološkim razmatranjima može razumeti kao celokupnost sredine, okolnosti i odnosa u kojima se nasleđe stvara i održava. Ovo podrazumeva sve elemente čovekove *životne sredine* (engl. *environment*) koji mogu da stvaraju neka zajednička značenja. U tom smislu se delimično preklapa s klasterom materijalnog svojstva, jer kontekst nužno sadrži i materijalnu kulturu, iako se na nju ne svodi. Pojmovi *okruženje* i *sredina* su u širokoj transdisciplinarnoj upotrebi, sa minimalnim razlikama u značenju. *Ekološka niša* (engl. *ecological niche*) dolazi pod kapu kulturne evolucije iz bioloških nauka, a pruža mogućnosti za posmatranje čovekovog okruženja kroz prizmu društvenih odnosa, kao *društvena niša* (engl. *social niche*), kao i s fokusom na ljudskoj intervenciji, kao *kulturna niša* (engl. *cultural niche*). U osnovi, *niša* je etimološki vezana za fizički prostor i to prostor koji neko ili nešto zauzima. U ekološkom smislu, ovome je pridodat aspekt udobnosti, jer je *ekološka niša* prostor koji odgovara potrebama određene žive vrste i ne postoji po sebi nego za tu živu

vrstu i u zavisnosti od nje. Ekolozi prave razliku između fundamentalne niše i ostvarene niše, ali i jedan i drugi tip zapravo sadrži i biotičke i abiotičke elemente (Odling-Smee 1988). Ukoliko se čovekova *niša* uzme u svojoj sveukupnosti ekoloških, društvenih i kulturnih odlika, ona se poklapa sa širim shvatanjem kulture (Jablonka 2011). Za kulturno nasleđivanje je posebno značajna teorija konstrukcije niša, s obzirom na to da u sadejstvu posmatra i ekološke i kulturne odlike okruženja. Slično prirodnoj selekciji, konstrukcija niša može da usmerava evolucione procese putem modifikacija, u ovom slučaju ne u genomu, nego u sredini i zbog toga ima snažan uticaj na ljudske zajednice (Danchin et al 2011).

Ideja *proširenog fenotipa* (engl. *extended phenotype*) u izvesnoj meri korespondira sa konceptom *niše* u smislu sredstava koje čovek izrađuje i koristi da bi delovao u svom okruženju. Međutim ova ideja se, onako kako ju je koncipirao Dokins, zadržava na genetičkom uglu posmatranja ljudskog delovanja u sredini, posmatrajući artefakte kao gensku „kartu“ za prelazak u narednu generaciju (Dawkins 1982, 199). Takvo gledište, ekskluzivnost prirodne selekcije i njenu linearnu kauzalnost kritikuju teoretičari konstrukcije niša, zagovarajući cirkularnu kauzalnost u odnosu jedinke i sredine i navodeći da konstrukcija niša omogućava uticaj jedinke na sredinu i time stvaranje novih selektivnih pritisaka (Laland 2004, Jablonka 2011).

Zaključna razmatranja

Ponuđeni terminološki klasteri čine transdisciplinarnu strukturu koja omogućava uvid u sadržaj, svojstva i procese kulturnog nasleđa. U svrhu daljeg instrumentalizovanja, ovu pojmovnu strukturu je moguće opisati i kroz nivoe posmatranja ili različite istraživačke interese:

1. Sadržaj – esencijalni nivo
2. Materijalno svojstvo – materijalni nivo
3. Nematerijalno svojstvo – društveni nivo
4. Prezervativni proces – temporalni nivo
5. Rekonstruktivni proces – delatni/interventivni nivo
6. Prostorna dimenzija – fizički nivo

Ovakva struktura dozvoljava segmentiranje u istraživanju, ali istovremeno predstavlja instrument za jednu moguću transdisciplinarnu sistematizaciju znanja. Koliko god aktuelna heritološka terminologija bila daleko od konsenzusa, ona predstavlja moguće istraživačko polazište, i ne samo terminološko. Kroz komparaciju sa srodnim terminima u drugoj interdisciplinarnoj oblasti, te povratak na postojeći pojmovni aparat heritologije, jasnije se u njemu očituju neslaganja, nelogičnosti i nedoslednosti koje mahom svedoče o nedostatku

interesovanja za terminološka pitanja, ali i na moguće dalje pravce osnovnih istraživanja kulturnog nasleđa. Takav pristup, na primer, ukazuje na upitnost potrebe za dihotomijom materijalno-nematerijalno nasleđe, s obzirom na to da je nematerijalnost svakako samo jedna od odlika tradicionalnih praksi i oblika ponašanja, kao što ni materijalnost nije ključna odlika artefakta ili umetničkog predmeta. Zatim, sagledavanje konteksta iz ekološkog ugla otvara nova teleološka pitanja i uvodi u razmatranje čitavu mrežu odnosa i zavisnih pojava. Povrh svega, etimološke veze kakve postoje transdisciplinarno u temama naslednosti, nasleđivanja i nasleđa predstavljaju do sada gotovo sasvim neeksploatisanu interdisciplinarnu kariku.

Dati nivoi nisu i ne mogu biti razdvojeni i usko specijalizovani istraživački pod-domeni, ali prevashodna korist od ovakvog pristupa teoriji nasleđa i nije u apsolutnoj sistematizaciji, već u pronalaženju postojećih terminoloških i fenomenoloških paralela i srodnih koncepata u drugim oblastima, te u kreiranju mogućnosti za proširenje polja heritoloških istraživanja i van društveno-humanističkog korpusa znanja.

Reference

- Acerbi, Alex and Alberto Mesoudi. 2015. „If we are all cultural Darwinians what’s the fuss about? Clarifying recent disagreements in the field of cultural evolution“. *Biology & philosophy* 30 (4): 481–503. <https://doi.org/10.1007/s10539-015-9490-2>
- Ahmad, Yahaya. 2006. „The scope and definitions of heritage: from tangible to intangible“. *International journal of heritage studies* 12 (3): 292–300. <https://doi.org/10.1080/13527250600604639>
- Atran, Scott. 1998. „Folk biology and the anthropology of science: cognitive universals and cultural particulars“. *Behavioral and Brain Sciences* 21: 547–569. <https://doi.org/10.1017/S0140525X98001277>
- Attfield, Judy. 2000. *Wild Things. The Material Culture of Everyday Life*. Oxford: Berg.
- Bennett, Tony. 1995. „The Exhibitionary Complex“. In *The birth of the museum: History, theory, politics*. London: Routledge.
- Boyd, Robert and Peter J. Richerson. 1985. *Culture and the Evolutionary Process*. Chicago: University of Chicago Press.
- Boyer, Pascal. 2001. *Religion explained: the evolutionary origins of religious thought*. New York: Basic Books.
- Cavalli-Sforza, Luca Luigi, Marcus W. Feldman, Kuang-Ho Chen, and Sanford M. Dornbusch. 1982. „Theory and observation in cultural transmission.“ *Science* 218 (4567): 19–27. <https://doi.org/10.1126/science.7123211>
- Chastel, André. 1988. „Pojam baštine“. *Pogledi* 3–4 (18): 709–723.
- Chick, Garry. 2001. „Culture-Bearing Units and the Units of Culture: An Introduction“. *Cross-Cultural Research* 35 (2): 91–108. <https://doi.org/10.1177/106939710103500201>
- COE (Council of Europe). 2005. „Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society“. Faro: Council of Europe Treaty Series. <https://rm.coe.int/1680083746>

- Creanza, Nicole, Oren Kolodny and Marcus W. Feldman. 2017. „Cultural evolutionary theory: How culture evolves and why it matters“. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 114 (30): 7782–7789. <https://doi.org/10.1073/pnas.162073211>
- D’Andrade, Roy. 2001. „A Cognitivist’s View of the Units Debate in Cultural Anthropology“. *Cross-Cultural Research* 35 (2): 242–57. <https://doi.org/10.1177/106939710103500208>.
- Danchin, Étienne, Anne Charmantier, Frances A. Champagne, Alex Mesoudi, Benoit Pujol, and Simon Blanchet. 2011. „Beyond DNA: Integrating Inclusive Inheritance into an Extended Theory of Evolution“. *Nature Reviews Genetics* 12 (7): 475–86. <https://doi.org/10.1038/nrg3028>.
- Dawkins, Richard. 1982. *The Extended Phenotype: The Gene as the Unit of Selection*. San Francisco: Freeman.
- Dokins Ričard. 2010. *Sebični gen: jubilarno izdanje povodom 30. rođendana knjige*. Smeredevo: Heliks.
- Häyhä, Heikki, Sari Jantunen and Leena Paaskoski. 2018. *Analysing Significance*. Publications of Finnish Museums Association 75. <https://www.museoliitto.fi/doc/verkkokulkaisut/AnalysingSignificance.pdf>
- Harrison, Rodney, and Deborah Rose. 2010. „Intangible heritage“ In *Understanding heritage and memory*, edited by Tim Benton, 238–276. Manchester: Manchester University Press in association with The Open University.
- Henrich, Joseph and Richard McElreath. 2003. „The evolution of cultural evolution“. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews* 12 (3): 123–135. <https://doi.org/10.1002/evan.10110>
- Jablonka, Eva. 2011. „The Entangled (and Constructed) Human Bank“. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 366 (1566): 784–784. <https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0364>.
- Laland, Kevin N. 2004. „Extending the extended phenotype“. *Biology and Philosophy* 19 (3): 313–325. <https://doi.org/10.1023/B:BIPH.0000036113.38737.d8>
- Laland, Kevin N., John Odling-Smee, and Marcus W. Feldman. 2001. „Cultural niche construction and human evolution“. *Journal of evolutionary biology* 14 (1): 22–33. <https://doi.org/10.1046/j.1420-9101.2001.00262.x>
- Lowenthal, David. 1998. *The heritage crusade and the spoils of history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lumsden Charles J. and Edward O. Wilson. 2005. *Genes, Mind and Culture– The Co-evolutionary Process: 25th Anniversary Edition*. Singapore: World Scientific Publishing Ltd.
- Mesoudi, Alex, Andrew Whiten and Kevin N. Laland. 2004. „Perspective: Is human cultural evolution Darwinian? Evidence reviewed from the perspective of The Origin of Species“. *Evolution* 58(1):1–11. <https://doi.org/10.1111/j.0014-3820.2004.tb01568.x>
- Morin, Olivier. 2016. *How traditions live and die*. Oxford:Oxford University Press.
- Nikolić, Aleksandra. 2018. „Artefacts in Cultural Transmission: Evolutionary Perspective“. *Etnoantropološki problemi* 13 (4): 1165–82. <https://doi.org/10.21301/eap.v13i4.12>
- Odling-Smee, Francis. J. 1988. „Niche-constructing phenotypes“. In *The role of behavior in evolution*, edited by Henry. C. Plotkin, 73–132. Cambridge, MA, US: The MIT Press.

- Pye, Elizabeth. 2001. *Caring for the Past: Issues in Conservation for Archaeology and Museums*. London: James&James Ltd.
- Ricoeur, Paul and John B. Thompson. 2016. *Hermeneutics and the human sciences: essays on language, action and interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schönpflug, Ute. 2009. „Theory and Research in Cultural Transmission: A Short History“. In *Cultural Transmission: Psychological, Developmental, Social, and Methodological Aspects*, edited by Ute Schönpflug, 9–30. New York, NY, US: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511804670.002>
- Schorch, Philipp. 2014. „Cultural Feelings and the Making of Meaning“. *International Journal of Heritage Studies* 20 (1): 22–35. <https://doi.org/10.1080/13527258.2012.709194>.
- Sennett, Richard. 2008. „The Troubled Craftsman“. In *The Craftsman*. New Haven: Yale University Press. PDF. <https://archive.designinquiry.net/wp-content/uploads/2014/01/Richard-Sennett-The-Craftsman-Chapter-1.pdf>
- Smith, Laurajane. 2004. *Archaeological Theory and the Politics of Cultural Heritage*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203307991>.
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of heritage*. London: Routledge.
- Sperber, Dan, and Nicolas Claidière. 2008. „Defining and explaining culture (comments on Richerson and Boyd, Not by genes alone)“. *Biology & Philosophy* 23 (2): 283–292. <https://doi.org/10.1007/s10539-005-9012-8>
- Sperber, Dan. 1996. *Explaining culture: A naturalistic approach*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Taylor, Matthew J. and Candace A. Thoth. 2011. „Cultural Transmission“. In *Encyclopedia of Child Behavior and Development*, edited by Sam Goldstein and Jack Naglieri. Boston, MA: Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-79061-9_755
- Tomasello, Michael, Ann Cale Kruger, and Hilary Horn Ratner. 1993. „Cultural learning“. *Behavioral and brain sciences* 16 (3): 495–511. https://www.researchgate.net/profile/Bernard-Schneuwly/publication/247372030_Cultural_learning_is_cultural/links/585cc37608ae8fce48fad7f4/Cultural-learning-is-cultural.pdf
- Torre, Marta de la. 2013. „Values and Heritage Conservation“. *Heritage & Society* 6 (2): 155–66. <https://doi.org/10.1179/2159032X13Z.00000000011>
- Tudman, Miroslav. 1990. *Obavijest i znanje: s rječnikom osnovnih pojmova*. Zagreb: Zavod za informacijske studije.
- UNESCO. 1972. *Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine*. Pariz: UNESCO.
- UNESCO. 2003. *Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa*. Pariz: UNESCO.
- Wijesuriya, Gamini. 2018. „Living Heritage“. In *Sharing Conservation Decisions: Current Issues and Future Strategies*, edited by Alison Heritage and Jennifer Copithorne, 43–56. Rome: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM). <https://www.iccrom.org/publication/sharing-conservation-decisions-current-issues-and-future-strategies>
- Witcomb, Andrea, and Kristal Buckley. 2013. „Engaging with the Future of ‘Critical Heritage Studies’: Looking Back in Order to Look Forward“. *International Journal of Heritage Studies* 19 (6): 562–578. <https://doi.org/10.1080/13527258.2013.818570>.
- Whiten, Andrew, Robert A. Hinde, Kevin Laland, and Christopher B. Stringer. 2011. „Culture evolves“. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 366 (1567): 938–948. <https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0372>

Aleksandra Nikolić
Centre for Museology and Heritology
Faculty of Philosophy, University of Belgrade
a.nikolic@heriteach.com

*A contribution to the Transdisciplinary Terminology
of Cultural Heritage*

In the last two decades, the changes in the concept of cultural heritage intensified the attempts to create the foundations and standardize the nomenclature of heritage studies and the heritage theory. The standardization attempts mainly come from the professional associations and international organizations dealing with heritage conservation, but, at the same time, they reflect novel theoretical stand points, being continuously built in the conservation practice. These changes in heritage theory allow for a wider interdisciplinary and transdisciplinary insights in the field. Such a situation opens a question of terminological compatibility of different fields expressing direct or indirect interest in cultural forms and processes, an example of which is covering a range of research programs under the umbrella term of cultural evolution. In this article, an instrumental definition of cultural heritage is generated to support the terminological analysis. The elements of this definitions are further used as a basis for a review of terminology in the fields of cultural evolution and cultural heritage, in order to create clusters of compatible terms in both fields. This article aims at stressing the need for transdisciplinary knowledge synthesis and integrated heritage terminology.

Key words: heritage studies, cultural heritage, cultural transmission, transdisciplinary terminology, patrimony, cultural niche, preservation

*Contribution à la terminologie transdisciplinaire
de l'héritage culturel*

Dans les deux dernières décennies, les changements dans l'appréhension de l'héritage culturel ont intensifié les tentatives d'établir et de standardiser l'appareil conceptuel de l'héritologie ou de la théorie de l'héritage. Bien que les tentatives de standardisation soient principalement le résultat de l'activité des associations professionnelles ou des organisations internationales qui s'occupent de la protection de l'héritage, elles reflètent aussi des points de vue théoriques nouveaux qui s'insèrent continuellement dans la pratique. Parallèlement aux changements dans la théorie de l'héritage, s'élargissent les possibilités des analyses interdisciplinaires et transdisciplinaires de son objet de recherche. Une telle situation ouvre des questions sur la possibilité de comparaison de la termi-

nologie des disciplines différentes, qui, de manière directe ou indirecte, expriment un intérêt pour les formes et les processus culturels; un tel exemple serait à relever dans des programmes de recherche rassemblés sous le même chapeau de l'évolution culturelle. Pour les besoins d'une analyse terminologique, dans cet article est générée une définition instrumentale de l'héritage culturel; les principaux éléments de cette définition servent ensuite comme le point d'appui pour un aperçu des termes utilisés dans le cadre de l'évolution culturelle et le domaine du patrimoine culturel, et enfin pour la formation des groupes de concepts proches dans les deux domaines. Étant donné le potentiel du champ élargi des recherches héritologiques, et sans ambition d'offrir une terminologie complète et une définition toute faite de l'héritage, ce travail rend compte du besoin d'une synthèse transdisciplinaire du savoir et de l'appareil conceptuel héritologique intégré.

Mots clés: héritologie, héritage culturel, transmission culturelle, terminologie transdisciplinaire; patrimoine, niche culturelle, conservation

Primljeno / Received: 14.06.2022

Prihvaćeno / Accepted: 4.09.2022